

PSYCHOLOGY

Особливості самоактуалізації студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції**О. А. Демчук**

Уманський державний педагогічний університет ім. П.Тичини, м. Умань, Україна

Paper received 17.10.16; Revised 20.10.16; Accepted for publication 24.10.16.

Анотація. Стаття присвячена розгляду самоактуалізації як поведінкової компоненти у структурі Я-концепції особистості, яка розглядається як продукт самосвідомості і важливий фактор детермінації поведінки людини. Проаналізовано результати дослідження особливостей самоактуалізації студентів; виявлено відмінності в показниках відповідального самосприйняття, ціннісних орієнтацій, саморозвитку, сенситивності до себе, синергії та контактності у студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції.

Ключові слова: самосвідомість, Я-концепція, самоставлення, самоактуалізація, зрілість особистості.

Вступ. Складні суспільно-політичні процеси, які відбуваються в нашій країні, все більше вимагають від людини відповідальності, самостійності в прийнятті рішень, вміння долати стресогенні життєві ускладнення, демонструючи адаптивну і конструктивну поведінку. У зв'язку з цим зростає увага дослідників до тих інтегральних характеристик особистості, які пов'язані з її самоставленням, самоприйняттям, оцінкою власної відповідальності й самоефективності у вирішенні різноманітних, часто складних життєвих ситуацій. Таким інтегральним системним утворенням є Я-концепція як сукупність усіх уявлень індивіда про себе, пов'язана з їх оцінкою. В структурі Я-концепції дослідники виокремлюють самоактуалізацію як природжену тенденцію до безперервного розгортання свого Я, необмеженого творчого потенціалу в різноманітних сферах життєдіяльності.

Короткий огляд основних публікацій з теми. Термін «самоактуалізація», введений К. Гольдштейном, активно розроблявся А. Маслоу і К. Роджерсом. А. Маслоу вбачав внутрішню суперечність у невідповідності реального рівня самоактуалізації індивіда його можливому рівню, внаслідок чого суб'єкт шукає нові способи поведінки, що дають змогу йому більше самоактуалізуватися [3]. К. Роджерс вибудував свою теорію в термінах самості, розглядаючи це поняття як взаємозамінне з «Я-концепцією», і визначив його як організований, послідовний концептуальний гештальт, що формується із сприйняття «Я», або «Мене» і сприймань взаємовідносин «Я» або «Мене» з іншими людьми або аспектами життя. «Я» – це те, якими ми хотіли б бути, тому одним із компонентів «Я» є «Я-ідеальне», тобто «Я», яке людина найбільше цінує і до якого прагне [6]. Г. Олпорт вважав, що ідеальне Я відображає цілі, які індивід пов'язує зі своїм майбутнім [4]. Багато авторів пов'язують ідеальне Я із засвоєнням культурних ідеалів, уявлень і норм поведінки, які стають особистими ідеалами завдяки механізмам соціального підкріплення, і властиві кожному індивіду. Дослідники вказують на те, що розбіжності між «Я-реальним» і «Я-ідеальним» слугують важливим джерелом розвитку, однак суттєві протиріччя між ними можуть стати джерелом внутрішньо особистісних конфліктів і негативних переживань [1, 2].

Водночас, теоретико-методологічний аналіз феномену «Я-концепції» як наукової категорії засвідчує про складність та багатогранність її вивчення, що обумовлюється різними підходами науковців до розу-

міння її сутності, змісту, структури та методів дослідження (У. Джемс, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Еріксон, Е. Берн, Р. Бернс, Р. Ассаджолі, Дж. Келлі, З. Фройд та ін.). Поняття Я-концепції розглядається в контексті загальної проблеми формування і розвитку особистості людини (Л. Анциферова, Л. Божович, І. Кон, В. Столін, І. Чеснокова та ін.) як продукт самосвідомості, результат соціалізації й соціально-психологічної адаптації особистості, а також як чинник детермінації поведінки. Ґрунтовно досліджуються компоненти та функції «Я-концепції», фактори, що впливають на її формування, особливості розвитку в різні вікові періоди [1, 2, 5].

Отже, **метою дослідження** є здійснення теоретико-емпіричного аналізу сформованості Я-концепції сучасних студентів та виявлення особливостей самоактуалізації осіб з різним рівнем зрілості Я-концепції.

Методика та організація дослідження. Вибірку дослідження склали студенти 4-5 курсів ($n = 229$) різних спеціальностей Уманського державного педагогічного університету ім. П.Тичини. Застосовувались такі діагностичні методики: методика «САТ» А. Лазукіна в адаптації Н. Каліної для визначення рівнів самоактуалізації особистості, а також тест-опитувальник особистісної зрілості (автор – Ю. Гільбух), який дає змогу констатувати особливості ставлення до власного «Я» (Я-концепція особистості) респондентів.

Результати та їх обговорення. Опрацювання емпіричного матеріалу за тестом-опитувальником особистісної зрілості дало змогу диференціювати вибірку на чотири окремих групи залежно від рівня зрілості Я-концепції респондентів (див. рис. 1).

Отже, до першої групи з дуже високими показниками рівня зрілості Я-концепції увійшли 5,24% респондентів; групу із високим рівнем зрілості Я-концепції склали 7,86% осіб; найбільшою за чисельністю виявилась група із задовільним рівнем розвитку ставлення до власного «Я» – 74,24% респондентів, незадовільний рівень особистісної зрілості зафіксовано у 12,66% студентів. Як бачимо, отримані результати демонструють нам диференціацію респондентів за рівнем впевненості в своїх можливостях, задоволеності здібностями, своїми знаннями та вміннями. Варто зауважити, що незадовільний рівень розвитку зрілості Я-концепції, який демонструє 12,66% діагностованих, детермінується низькою самооцінкою, деструктивною вимогливістю до себе, невпевненістю у собі,

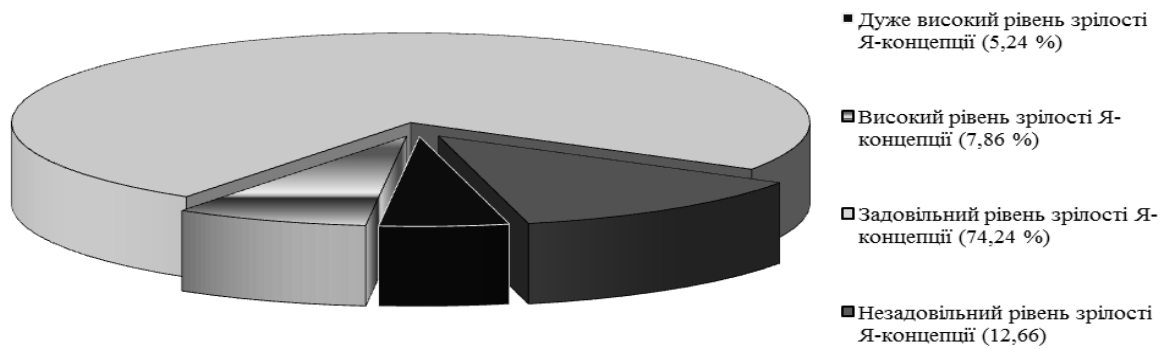

Рис. 1. Диференціація вираження рівнів зрілості Я-концепції студентської молоді

низьким рівнем розвитку мотивації досягнення тощо.

Подальша реалізація мети дослідження – визначення узагальнених самоактуалізаційних тенденцій студентської молоді відповідно до рівня зрілості їх Я-концепції, передбачала статистичний аналіз та узагальнення усього масиву даних, що відбувалось з

використанням комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows версія 13.0. Насамперед, за допомогою непараметричного критерію Н-Краскела-Уоллеса було визначено шкали самоактуалізації, за якими статистично значущо відрізняються чотири групи респондентів. Отримані результати подано у табл. 1.

Таблиця 1. Результати обрахунку критерію Н – Краскела-Уоллеса за методикою CAT для груп студентів, диференційованих за рівнем розвитку Я-концепції^(a,b)

Діагностична шкала	Хи-квадрат	ст.св.	Асимпт. знч.
Шкала компетентності в часі	7,741	3	.028**
Шкала підтримки	6,858	3	.109*
Шкала ціннісних орієнтацій	7,300	3	.061*
Шкала гнучкості поведінки	12,583	3	.003***
Шкала сенситивності до себе	13,596	3	.008***
Шкала спонтанності	13,679	3	.008***
Шкала самоповаги	7,927	3	.052**
Шкала самоприйняття	10,079	3	.021**
Шкала уявлення про природу людини	1,136	3	.768
Шкала синергії	9,988	3	.039**
Шкала прийняття агресії	1,694	3	.638
Шкала контактності	10,172	3	.016**
Шкала пізнавальних потреб	15,610	3	.007***
Шкала креативності	0,165	3	.983

Примітка: – а. критерій Краскела-Уоллеса; b. Групувальна змінна: рівень розвитку Я-концепції; – рівень достовірності: * – $p \leq 0,10$; ** – $p \leq 0,05$; *** – $p \leq 0,01$.

Отже, застосування критерію Н-Краскела-Уоллеса дало змогу конкретизувати ті основні компоненти самоактуалізації особистості, за якими статистично значущо відрізняються студенти з різними рівнями розвитку Я-концепції. Відмінності відсутні лише за шкалами: уявлення про природу людини, прийняття агресії та креативність.

Наступним кроком дослідження особливостей самоактуалізаційних тенденцій як основи зрілості Я-концепції стала процедура факторизації (методом головних компонентів з варімакс-обертанням та нормалізацією Кайзера) масиву даних за усіма шкалами, що діагностували відмінності в самоактуалізації

студентської молоді. Результатом факторного аналізу стало визначення шести основних факторів, які описують понад 80% дисперсії усього масиву даних (див. табл.2).

Для виявлення відмінностей у рівнях вираження виокремлених факторів у студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції було використано факторні оцінки за усіма шкалами з подальшим їх z-перетворенням. На підставі отриманих z-балів, які знаходяться в діапазоні від -3 Sig. до +3 Sig., ми можемо, фактично, визначити рівні вираження факторів в усіх групах, беручи до уваги той факт, що показники в діапазоні від -3 до -1 відповідають низькому рівню, показники

Таблиця 2. Факторна структура самоактуалізаційних тенденцій студентської молоді

Діагностичні шкали	Компонента					
	1	2	3	4	5	6
Шкала гнучкості поведінки	.827					
Шкала самоприйняття	.733					
Шкала підтримки	.634					
Шкала ціннісних орієнтацій		.832				
Шкала самоповаги		.822				
Шкала пізнавальних потреб			.845			
Шкала компетентності в часі			.571			
Шкала сенситивності до себе				.840		
Шкала синергії					.924	
Шкала контактності						.956

від -1 до +1 відповідають середньому рівню, а показники від +1 до +3 відповідають високому рівню вираження фактору. Результати порівняння відсоткових тенденцій розподілу низького та високого

рівнів вираження фактору (як найбільш інформативних для реалізації мети дослідження) серед представників усіх чотирьох груп подано у табл. 3-8.

Таблиця 3. Показники фактору «Відповідальне самоприйняття поведінки» у студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції

Приналежність до групи	Фактор 1 «Відповідальне самоприйняття поведінки»	
	низький	високий
Дуже високий рівень	8,33	18,23
Високий рівень	16,66	22,22
Задовільний рівень	13,79	17,24
Незадовільний рівень	20	8,33

Згідно отриманих результатів ми можемо стверджувати, що високий рівень розвитку вказаного фактору властивий студентам з високим рівнем зрілості Я-концепції, а найнижчий рівень фактору – респондентам з незадовільним рівнем зрілості. Тобто, такі

самоактуалізаційні характеристики особистості як гнучкість поведінки, самоприйняття, опора на себе здійснюють визначальний вплив на поведінку осіб зі зрілою Я-концепцією.

Таблиця 4. Показники фактору «Ціннісні орієнтації» у студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції

Приналежність до групи	Фактор 2 «Ціннісні орієнтації»	
	низький	високий
Дуже високий рівень	14,11	22,94
Високий рівень	25,00	16,67
Задовільний рівень	24,13	20,68
Незадовільний рівень	27,77	5,55

Як видно з таблиці, високий рівень сформованості ціннісних орієнтацій притаманний студентам з дуже високим рівнем розвитку Я-концепції, а низький рівень прояву вказаного фактору характеризує респондентів з незадовільним рівнем особистісної зрілості.

Саме тому ми можемо припустити, що деструктивність або непостійність ціннісних орієнтацій детермінує проблеми у формуванні самоповаги, яка водночас має істотне значення для творення і збереження зрілої Я-концепції.

Таблиця 5. Показники фактору «Організація саморозвитку» у студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції

Приналежність до групи	Фактор 3 «Організація саморозвитку»	
	низький	високий
Дуже високий рівень	8,33 %	25,00 %
Високий рівень	22,22 %	22,22 %
Задовільний рівень	27,58 %	6,89 %
Незадовільний рівень	12,94 %	17,64 %

Як бачимо, високий рівень організації саморозвитку найбільш властивий респондентам з дуже

високим рівнем зрілості Я-концепції. Водночас, проблеми з організацією саморозвитку власної особистості

демонструють особи із задовільним рівнем зрілості ставлення до власного «Я», що дає нам підстави стверджувати про важливість саморозвитку в процесі досягнення максимального рівня зрілості Я-концепції.

Таблиця 6. Показники фактору «Сенситивність до себе» у студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції

Приналежність до групи	Фактор 4 «Сенситивність до себе»	
	низький	високий
Дуже високий рівень	25	8,33
Високий рівень	11,11	16,66
Задовільний рівень	27,24	14,13
Незадовільний рівень	15,88	14,11

Отримані дані демонструють нам таку самоактуалізаційну тенденцію осіб з високим рівнем зрілості Я-концепції як сенситивність до себе, здатність до точного і глибокого аналізу власних відчуттів та переживань. Низькі значення фактору відповідають задовільному рівню особистісної зрілості. Отримані

дані засвідчують необхідність та важливість психологічної підтримки осіб із низьким рівнем зрілості Я-концепції щодо розвитку внутрішньої сенситивності та формування умінь конструктивно інтерпретувати власні переживання.

Таблиця 7. Показники фактору «Синергія» у студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції

Приналежність до групи	Фактор 5 «Синергія»	
	низький	високий
Дуже високий рівень	16,67	50,00
Високий рівень	18,82	22,22
Задовільний рівень	10,34	17,24
Незадовільний рівень	27,77	15,88

Згідно отриманих результатів можемо стверджувати, що здатність до цілісного сприйняття світу і людей, вміння знаходити закономірні зв'язки у всіх явищах життя, осмислено пов'язувати суперечливі життєві явища та відчуття синергії найбільш притаманне особам з дуже високим рівнем зрілості Я-кон-

цепції, у той час як низькі показники цього фактору характеризують осіб з незадовільним рівнем особистісної зрілості. Отже, внутрішня синергія й цілісне сприйняття навколишнього оточення необхідні для формування та розвитку особистісної зрілості у ставленні до себе.

Таблиця 8. Показники фактору «Контактність» у студентів з різним рівнем зрілості Я-концепції

Приналежність до групи	Фактор 6 «Контактність»	
	низький	високий
Дуже високий рівень	0	11,76
Високий рівень	16,67	33,33
Задовільний рівень	27,58	10,34
Незадовільний рівень	15,88	0,00

Згідно отриманих результатів ми можемо стверджувати, що до тісних контактів з оточуючими найбільш схильні студенти з високим рівнем зрілості Я-концепції. Водночас, низькі показники контактності найбільше характеризують студентів із задовільним рівнем особистісної зрілості. Це може детерминуватися необхідністю та важливістю взаємодії особистості з оточуючим світом для формування конструктивного ставлення до власного цілісного «Я».

Висновки. Таким чином, «Я-концепція» – це складний за структурою образ, що містить сукупність уявлень особистості про себе разом з емоційно-оцінними компонентами цих уявлень. «Я-концепція» особистості формується в процесі життя людини на основі взаємодій з її психологічним оточенням і реалізує мотиваційно-регулятивну функцію в поведінці особистості. Внутрішня суперечність через невідповідність реального рівня самоактуалізації індивіда його можливому рівню може виступати дже-

релом розвитку і пошуку нових шляхів самореалізації, що сприятиме досягненню внутрішньої узгодженості особистості, внаслідок чого «Я-концепція» зазнає суттєвих позитивних змін через подолання зовнішніх і внутрішніх протиріч. Самоактуалізація передбачає опору на власні сили, наявність у людини самостійної, незалежної думки з основних життєвих питань. Це – процес постійного розвитку і практичної реалізації своїх можливостей. Це відмова від ілюзій, рятунок від неправильних уявлень про себе, що передбачає самоприйняття, самоконтроль і самоефективність. Водночас, незадоволення потреби в самоактуалізації часто призводить до загострення внутрішньо особистісного конфлікту, що спричиняє дисгармонію в уявленнях про себе, внаслідок чого формується негативна Я-концепція особистості. Виявлено, що студентам з високим рівнем зрілості Я-концепції притаманні такі самоактуалізаційні характеристики, як гнучкість поведінки, самоприйняття, опора на себе,

сформованість ціннісних орієнтацій, саморозвиток, сенситивність до себе, контактність. Отримані результати підтверджують тезу про взаємодетермінацію цих психічних явищ і дають змогу стверджувати, що

зрілість Я-концепції прямо пов'язана з рівнем самоактуалізації особистості, а потреба в самоактуалізації як головне мотиваційне спонукання людини полягає в підтримці та підвищенні цінності своєї «Я-концепції».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 421 с.
2. Джемс У. Психология / У. Джемс – М. : Педагогика, 1991. – 367 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. - СПб. Евразия, 2002. - 480 с.
4. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Г. Олпорт – М.: Смысл, 2002. – 286 с.
5. Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара : Бахрах-М, 2000. – 672 с.
6. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Роджерс К. — М. : Изд. группа "Прогресс", "Универс", 1994. — 480 с.

REFERENCES

1. Burns R. Self-Concept Development and Education./ R. Burns– M. : Progress, 1986. – 421 p.
2. James W. Psychology/W.James - M.: Pedagogika, 1991. - 367 p.
3. Maslow A. Motivation and personality] / A. Maslow. - SPb. Evraziya, 2002. - 480 p.
4. Allport G. Becoming of Personality: Selected works / G. Allport– M.: Smyisl, 2002. - 286 p.
5. Psychology of consciousness. Reader. – Samara : Bahrah-M, 2000. – 672 p.
6. Rogers C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. / Rogers C. — M.: Publishing group "Progress", "Univers", 1994. — 480 p.

Peculiarities of self-actualization of students with different levels of maturity of self-conception

Demchuk O. A.

Abstract. The article is dedicated to investigation of self-actualization as a behavioral component in the structure of self-conception of a personality, who is observed as a product of self-consciousness and an important factor of determination of behavior of a human. It was analyzed the results of the study of peculiarities of self-actualization of students, revealed differences in indices of responsible self-perception, valuable orientation, self-development, self-sensitivity, synergy and sociability of students with different level of self-conception.

Keywords: *self-consciousness, self-conception, self-attitude, self-actualization, maturity of a personality.*

Особенности самоактуализации студентов с разным уровнем зрелости Я-концепции

О. А. Демчук

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению самоактуализации как поведенческой компоненты в структуре Я-концепции личности, которая рассматривается как продукт самосознания и важный фактор детерминации поведения человека. Проанализированы результаты исследования особенностей самоактуализации студентов; выявлены различия в показателях ответственного самовосприятия, ценностных ориентаций, саморазвития, сенситивности к себе, синергии и контактности у студентов с различным уровнем зрелости Я-концепции.

Ключевые слова: *самосознание, Я-концепция, самоотношение, самоактуализация, зрелость личности.*